

การพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

The Development of Handicraft Styles from the Wisdom of the Elderly in Hang Chat District, Lampang Province

ธงชัย ปันสุข¹ | Thongchai Pansug¹, ศิริกร อินคำ² | Sirikorn Income²,
พรสวรรค์ มณีทอง³ | Pornsawan Maneethong³, กมลฉัตร ศรีเจริญลาภ⁴ | Kamolchat Srichareonlap⁴
และสิทธิกร ทายงาม⁵ | Sitthikon Thaingam⁵

บทคัดย่อ

การพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์
1) เพื่อรวบรวมความรู้ ภูมิปัญญาหัตถศิลป์ของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง 2) เพื่อหาแนวทางการพัฒนา
รูปแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ
ปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถศิลป์ จำนวน 10 คน ในเขตอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี
ส่วนร่วม เครื่องมือ ที่ใช้ในการวิจัย คือ เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคม ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และการ
สนทนากลุ่มผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพได้ข้อมูลจากเครื่องมือ
วิเคราะห์ข้อมูลทางสังคม การศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เพื่อนำมาวิเคราะห์

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ 1) ผลการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาหัตถศิลป์ของผู้สูงอายุ จังหวัดลำปาง
พบว่าปัจจุบันมีงานหัตถศิลป์ ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา แกะสลัก ทอผ้า โคมตุง เครื่องเงิน เครื่องเงิน และงานจักสาน
2) แนวทางการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ได้แก่
งานจักสาน ยังคงพบว่ามีผู้สูงอายุประกอบอาชีพงานจักสานของใช้ เช่น กล้องข้าว กุบหรือหมวก ตะกร้า กระบุง
การพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ได้แนวคิดการออกแบบที่แสดงถึงอัตลักษณ์วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น ให้มีความร่วมสมัย
สามารถเพิ่มมูลค่าให้วัสดุท้องถิ่นสืบทอดไปสู่หลักสูตรระยะสั้นในโรงเรียนเพื่อฟื้นฟูงานหัตถศิลป์สู่เยาวชน ผลการวิจัย
พบว่ากลุ่มผู้สูงอายุมีต้นแบบแนวทางในการพัฒนางานจักสาน มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญางานหัตถศิลป์ของตน ส่งต่อ
รูปแบบไปสู่เยาวชนรุ่นใหม่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมหาแนวทางการจัดกิจกรรมสืบสานงานหัตถศิลป์ท้องถิ่นลำปาง
รวมทั้งผลจากการวิจัยยังสามารถนำไปวิจัยและพัฒนาต่อในผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์ประเภทอื่น ทั้งด้านการออกแบบบรรจุ
ภัณฑ์ ด้านเทคนิควิธีการในการสร้างสรรค์ผลงานและการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์อื่น ๆ ในชุมชน

คำสำคัญ : หัตถศิลป์, ภูมิปัญญา, ผู้สูงอายุ, จักสาน

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง/ Email: tochi_win@hotmail.com

²รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง/ Email: sirikono@hotmail.com

³รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง/ Email: Maew_maneetong@hotmail.com

⁴อาจารย์พิเศษ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง/ Email: fineart_999@hotmail.com

⁵นักวิจัยอิสระ/ Email: tiwsunghaha@gmail.com

*E-Mail ผู้ส่งบทความ: sirikono@hotmail.com/ เบอร์โทรศัพท์ 089-755-1832/ รับเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.2567/ แก้ไขเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2567/
ตอบรับเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2567/ เผยแพร่ วันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2567

Abstract

The development of handicraft patterns from the wisdom of the elderly in Hang Chat district, Lampang province. The objectives are 1) to collect and manage the knowledge, wisdom and craftsmanship of the elderly 2) to find ways to develop the product model of handicrafts and the wisdom of the elderly. The sample group used in the study were 10 village experts in handicrafts in Hang Chat District, Lampang Province. Participatory action research The tools used in the research are 1) social data analysis tools 2) interviews 3) questionnaires 4) group discussions The researcher collects information. and analyze qualitative data from social analysis tools. Observations and interviews for analysis.

Research results according to the objectives: 1) The results of knowledge management of handicraft wisdom of the elderly in Lampang Province found that at present there are handicrafts such as pottery, carving, weaving, lanterns, silverware, lacquerware and basketry. 2) Guidelines for developing styles including basketry, there are elderly people have a career in weaving items such as lunch boxes, hats, baskets, baskets. The design concept brings the identity of the local way of life. To be contemporary, adding value to local materials Inherited into short courses in schools The results of the research found that the elderly group has guidelines for developing basketry work. Take pride in your wisdom. Forward to the new generation of youth and related agencies to find ways to organize activities to continue the local handicrafts of Lampang. Research results lead to further development in other products. Both packaging design Techniques and methods for creating works and adding value to other products in the community

Keywords : handicrafts, wisdom, elderly, basketry

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดลำปาง ไม่ว่าจะเป็น งานไม้แกะสลัก งานจักสาน งานทอผ้า เป็นงานหัตถศิลป์ที่นับว่าเป็นเอกลักษณ์ สำคัญของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก ตั้งแต่อดีตชาวล้านนาได้ทำงานไม้แกะสลัก งานจักสาน งานทอผ้า เป็นทั้งเครื่องมืออุปกรณ์ เครื่องประดับ เครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ โดยเฉพาะภาชนะเครื่องใช้นั้นมีในแทบทุกบ้าน ปัจจุบันความนิยมงานหัตถศิลป์พื้นบ้านลดลงเป็นอย่างมาก เพราะเนื่องจากขาดการพัฒนา รูปแบบการต่อยอดผลิตภัณฑ์ รวมทั้งขาดผู้สืบทอดอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับปัจจุบันได้มีสิ่งของเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุอื่นเข้ามาแทนที่ จึงทำให้งานหัตถศิลป์พื้นบ้านไม่ได้รับความสนใจจากผู้คนทั่วไปมากนัก เนื่องด้วยขาดการพัฒนาและการสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้งานหัตถศิลป์พื้นบ้านเหล่านี้นับวันจะมีจำนวนลดลงและอาจค่อย ๆ เลิกทำไปในที่สุด ในปัจจุบันหัตถศิลป์พื้นบ้านในชุมชนอื่น ๆ นั้นมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ระลึก ของตกแต่งบ้าน และเครื่องประดับที่ออกแบบให้มีความร่วมสมัย แม้ว่าจะไม่ใช่รูปแบบศิลปะดั้งเดิม แต่ก็นับว่าเป็นหัตถศิลป์และศิลปกรรมที่มีคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และยังเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่ง สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 12 ให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลางควบคู่ไปกับการลดปัญหาความเหลื่อมล้ำ โดยอาศัยองค์ความรู้และนวัตกรรม และแผนยุทธศาสตร์จังหวัดลำปาง 2564 ในด้านปัญหาและความต้องการของประชาชนด้านเศรษฐกิจกลุ่มอาชีพยังได้รับการพัฒนาไม่ทั่วถึง ปัญหาของผู้สูงอายุที่ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่ที่ขาดความตระหนักและการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการสืบสานประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันดีงามให้เกิดการส่งเสริมพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิต ของประชาชนทุกกลุ่มช่วงวัยในทุกมิติ

งานหัตถศิลป์ หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ แสดงออกถึงความชำนาญของผู้ผลิต ในขั้นแรกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ต่อมามีการพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบ การใช้วัสดุและกรรมวิธีการผลิตมาโดยตลอดเป็นเวลานานนับพันปีจนเป็นงานศิลปะที่ตอบสนองประโยชน์ใช้สอยและมีคุณค่าความงาม จนแยกไม่ออกจึงเรียกว่า “ศิลปหัตถกรรม” (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ, 2532) จากรากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนทรัพยากรที่มีในชุมชน และธุรกิจชุมชนที่เกิดจากครอบครัวและชุมชนล้วนมาจากรากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น จนกลายเป็นรากฐานของชาติและเป็นธุรกิจระดับโลก ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสามารถสืบสานต่อไปได้ก็ต้องเนื่องมาจากความเข้มแข็งของชุมชนเอง (วัฒนา บันเทิงสุข, 2546) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ชุมชนได้ประสบการณ์ ใช้สติปัญญาในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีความแตกต่างกันในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม จึงมีการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ อันเป็นรูปธรรมเพื่อตอบสนองความต้องการในการใช้สอยดำรงชีพ (นวลลออ ทินานนท์, 2544)

จากที่ผู้วิจัยได้ร่วมจัดทำโครงการวิจัยและการบริการวิชาการที่เกี่ยวกับงานผลิตภัณฑ์ชุมชนในจังหวัดลำปาง พบว่า มีผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถศิลป์ของผู้สูงอายุในจังหวัดลำปางหลายรูปแบบทั้งยังขาดการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะจากการสำรวจของคณะผู้วิจัยในเบื้องต้น พบว่า มีกลุ่มผลิตภัณฑ์ในอำเภอห้างฉัตร ที่มีความน่าสนใจ และส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุได้แก่ กลุ่มงานจักสาน ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ที่กลุ่มผู้วิจัยได้เลือกดำเนินการวิจัย

ในโครงการ ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในอดีต ที่สร้างฝากไว้ให้กับคนรุ่นหลังเห็นความสำคัญและคุณค่าในงานหัตถศิลป์ เพื่อให้เป็นสมบัติของชาติต่อไป ซึ่งการวิจัยครั้งนี้จะเป็นงานวิจัยเพื่อรวบรวมและจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาหัตถศิลป์ของผู้สูงอายุในจังหวัดลำปางจากนั้นนำมาถอดบทเรียนศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์ของผู้สูงอายุ เบื้องต้นเป็นการรวบรวมและจัดการองค์ความรู้และสังเคราะห์รูปแบบเพื่อนำมาพัฒนารูปแบบและต่อยอดด้วยอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านนวัตกรรมเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มพูนรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าด้วยการประยุกต์คุณค่าใหม่บนฐานอัตลักษณ์หัตถศิลป์ท้องถิ่น และหาแนวทางในการสืบทอดอนุรักษ์หัตถศิลป์ท้องถิ่น เกิดการฟื้นฟูอาชีพและสร้างรายได้จากหัตถศิลป์ท้องถิ่นสู่ความยั่งยืน

คณะผู้วิจัยดำเนินการโครงการมหาวิทยาลัยสู่ตำบลในพื้นที่ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลำปาง ในระยะเวลา 1 ปี ที่ผ่านมา พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลำปาง ประกอบไปด้วย 7 ตำบล 63 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลกำแพงแสน หนองหุ้ม เมืองยาว ปางนกยูง เวียงตาล แม่สลับ และวอแก้ว ผู้สูงอายุจำนวนมากในพื้นที่มีทักษะในงานหัตถศิลป์พื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ได้แก่ งานจักสาน งานไม้ งานทอผ้า ที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านถ่ายทอดทักษะมาจากรุ่นปู่ย่าตายาย แต่ขาดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านหัตถศิลป์ทั้งยังขาดการสืบทอดสู่ชนรุ่นหนุ่มสาว (ศิริกร อินคำ, 2565) งานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยมีประสบการณ์การทำงานและการวิจัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง มีการบูรณาการระหว่างศาสตร์ ได้แก่ ศิลปกรรม การศึกษา การพัฒนาชุมชน เป็นต้น และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลโรงเรียนผู้สูงอายุ สำนักพัฒนาชุมชน เป็นต้น โครงการวิจัยนี้จะเกิดผลผลิตที่เป็นองค์ความรู้ คือ รูปแบบหัตถศิลป์พื้นบ้านจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ ที่เป็นนวัตกรรม คือ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์พื้นบ้านของผู้สูงอายุ ผลกระทบด้านวิชาการเกิดองค์ความรู้ทางวิชาการเพื่อนำไปเผยแพร่ส่วนด้านประโยชน์เชิงชุมชนและสังคมนั้น จะทำให้ผู้สูงอายุมีรูปแบบหัตถศิลป์พื้นบ้านจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นองค์ความรู้และสามารถยกระดับและพัฒนารูปแบบเชิงเศรษฐกิจ รวมทั้งนำไปสู่การสืบทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านหัตถศิลป์ท้องถิ่นสู่ชนรุ่นหลัง นอกจากนั้นในเชิงนโยบายข้อมูลและแนวทางที่ได้จากโครงการวิจัยนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาใช้กำหนดนโยบายในการอนุรักษ์สืบทอดการพัฒนารูปแบบองค์ความรู้ด้านอื่น ของผู้สูงอายุในจังหวัดลำปางต่อไป

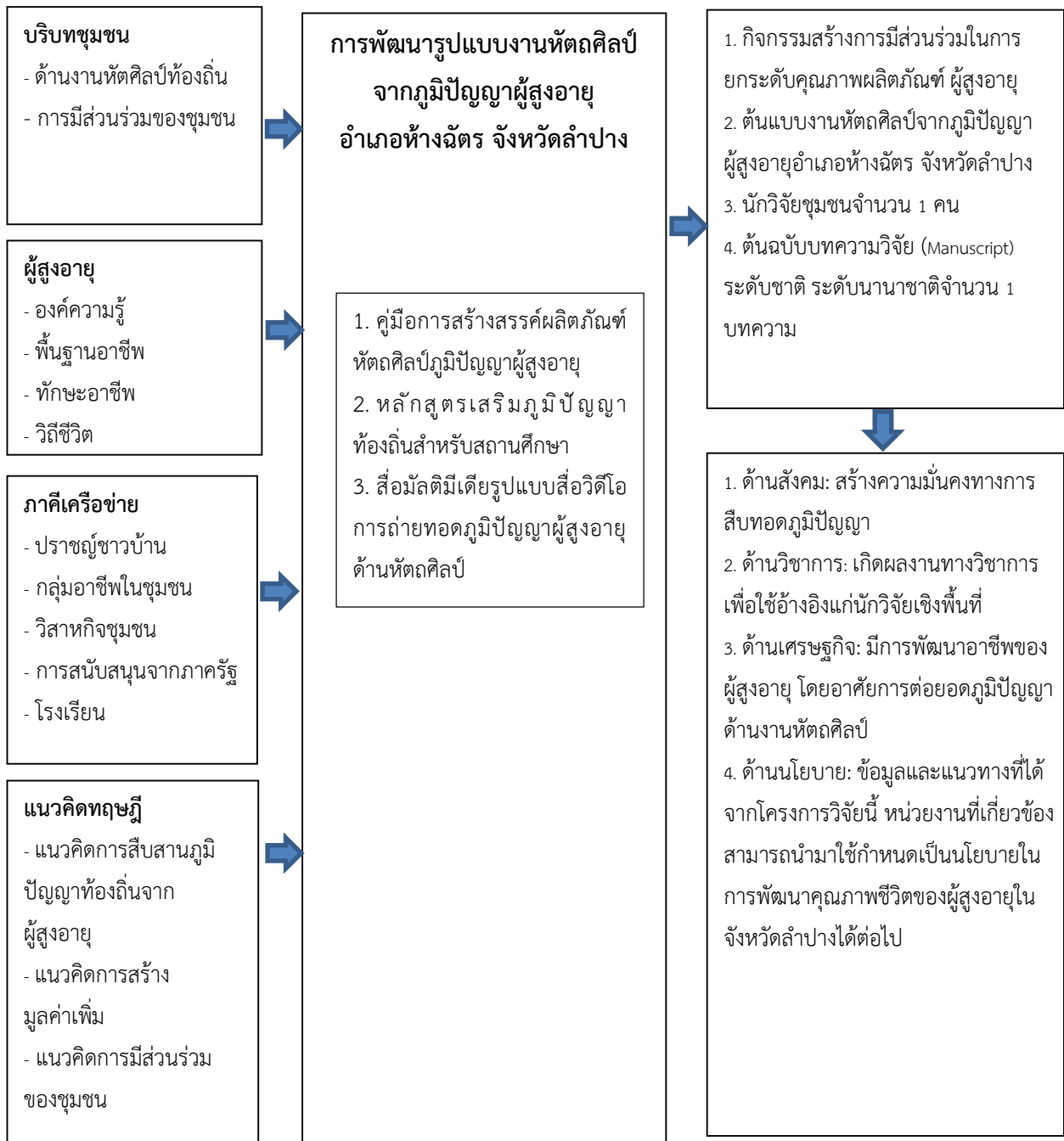
วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาหัตถศิลป์ของผู้สูงอายุ จังหวัดลำปาง
2. เพื่อหาแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลำปาง

ขอบเขต

สำรวจสืบค้นงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาจากผู้สูงอายุ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลำปาง สู่การพัฒนารูปแบบเพื่อเพิ่มมูลค่างานจักสาน และถอดบทเรียนในการจัดทำหลักสูตรงานหัตถศิลป์จักสานเพื่อทดลองใช้ในโรงเรียนของชุมชน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลำปาง

กรอบความคิด

วิธีการวิจัย

1) รูปแบบวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยใช้การวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed-Method Research) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) พื้นที่วิจัย คือ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 4 ชนิด คือ 1) เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคม

2) แบบสัมภาษณ์ 3) แบบสอบถาม 4) สันทนากลุ่ม ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น การวิจัยเชิงปริมาณ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน นำเสนอด้วยตาราง และอธิบายเพิ่มเติม สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ข้อมูลจากเครื่องมือ วิเคราะห์ข้อมูลทางสังคม การศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์ ข้อคำถามปลายเปิดด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) หลังจากนั้นทำการสังเคราะห์ สรุปจากแบบ สัมภาษณ์ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

2) พื้นที่วิจัย

(1) พื้นที่การวิจัย

อำเภอหางฉัตร เป็นอำเภอที่มีความเจริญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย 9 ตำบล และ 73 หมู่บ้าน มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 8 แห่ง ได้แก่ เทศบาลตำบลหางฉัตร เทศบาลตำบลหางฉัตรแม่ตาล เทศบาลปงยางคก เทศบาลเมืองยาว เทศบาลเวียงตาล องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหล่ม องค์การบริหารส่วน ตำบลแม่สัน และองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว

(2) ผลการวิเคราะห์บริบทและศักยภาพของพื้นที่

อำเภอหางฉัตร เป็นอำเภอที่มีความเจริญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย 9 ตำบล และ 73 หมู่บ้าน มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 8 แห่ง ได้แก่ เทศบาลตำบลหางฉัตร เทศบาลตำบลหางฉัตรแม่ตาล เทศบาลปงยางคก เทศบาลเมืองยาว เทศบาลเวียงตาล องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหล่ม องค์การบริหารส่วน ตำบลแม่สัน และองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว เป็นอำเภอที่มีโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดลำปาง คือวัดพระธาตุลำปางหลวง ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ เช่น ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ซึ่งเป็นสถาบันคชบาลแห่งชาติ และโรงพยาบาลช้าง และมีตลาดสินค้าพื้นเมืองในท้องถิ่น ได้แก่ ตลาดทุ่งเกวียนและตลาดแม่ทะ เป็นต้น ด้วยความสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ภูมิปัญญาที่ผ่านการสั่งสมมายาวนานก่อให้เกิดองค์ความรู้ ที่รอกการจัดการอย่างเป็นระบบจำนวนมากและยังปรากฏปัญหาความยากจนและปัญหาคุณภาพชีวิตต่ำกว่าเกณฑ์ ไม่แตกต่างจากทุกอำเภอในจังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นองค์ประกอบด้านความพร้อมทางชีวภาพซึ่งเป็นปัจจัยด้านบริบท เชิงพื้นที่ที่สำคัญของงานวิจัยโครงการการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าเกษตรอินทรีย์และงานหัตถศิลป์โดยใช้ระบบนิเวศ พื้นที่เป็นฐานสำหรับผู้สูงอายุ อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง

(3) หน่วยงานสนับสนุน/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย/ผู้ขับเคลื่อนชุมชน

ได้แก่ เทศบาลตำบลหางฉัตร เทศบาลตำบลหางฉัตรแม่ตาล เทศบาลปงยางคก เทศบาลเมืองยาว เทศบาลเวียงตาล องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหล่ม องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สันและองค์การบริหารส่วน ตำบลวอแก้ว ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง สำนักงานเกษตรอำเภอ นักเรียนและ โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

(4) พื้นที่ถ่ายทอด ขยายผล/นำไปใช้ประโยชน์

ตำบลที่ประสงค์เข้าร่วมการถ่ายทอดและขยายผล จำนวน 1 ตำบล ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มสูงอายุ และโรงเรียนในพื้นที่จำนวน 1 โรงเรียน

ผลการวิจัย

1. ผลการดำเนินงานการหาแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

จากการลงพื้นที่ของคณะวิจัย ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ 2 ของการดำเนินงานเพื่อหาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยมีวิธีดำเนินการศึกษาที่ได้วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และเพิ่มมูลค่างานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ เพื่อนำมาสร้างคู่มือการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง และตรวจสอบคุณภาพของการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ รวมทั้งการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษา อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยดำเนินการจัดประชุมกลุ่มโดยใช้เทคนิคการระดมสมอง (Brainstorming) ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำชุมชน ตัวแทนผู้สูงอายุตัวแทนจากสถานศึกษาในชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 5 คน ใช้วิธีการการจดบันทึก ถอดข้อความจากการร่วมวิพากษ์ และข้อเสนอแนะ ในแต่ละขั้นตอนดำเนินการบันทึกวิดีโอตลอดดำเนินการ วิเคราะห์ข้อมูลจากการร่วมวิพากษ์ และข้อเสนอแนะ โดยการถอดข้อความนำมาตรวจสอบปรับปรุง และแก้ไขหลักสูตรเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

แนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จักสาน

ในโครงการวิจัย การพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เป็นโครงการวิจัยที่ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลการศึกษาบริบทชุมชน และร่วมกันวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลถอดบทเรียนงานหัตถศิลป์ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนและมีการสืบทอดผ่านรุ่นปู่ย่าตายายมาจนถึงปัจจุบัน ที่มีเพียงผู้สูงอายุในชุมชนไม่มากนักที่ยังคงมีทักษะการจักสานนี้ที่ถือเป็นงานหัตถศิลป์ที่คงเหลืออยู่ โดยยังขาดการสืบทอดสู่เยาวชนรุ่นหลังที่หากปล่อยทิ้งระยะเวลานานไปจะขาดความต่อเนื่องไม่มีการสานต่อและอาจสูญหายไปได้ในอนาคต ซึ่งชุมชนมีความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานที่มีรูปแบบการสานที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนและใช้เวลาไม่นาน เป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถเพิ่มมูลค่าได้มากกว่าผลิตภัณฑ์เดิมที่เป็นอยู่ การวิจัยในโครงการนี้แม้จะเป็นโครงการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการนำเสนอความต้องการ ทั้งนี้คณะผู้วิจัยจะเป็นผู้นำเสนอแนวทางการออกแบบและให้นักออกแบบเป็นผู้ออกแบบชิ้นงานต้นแบบผลิตภัณฑ์ ร่วมคิดวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนารูปแบบงานผลิตภัณฑ์จักสานในพื้นที่ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง และได้นำเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ คือ เครื่องประดับสตรีจากการจักสานไม้ไผ่และผลิตภัณฑ์ของใช้จากรองแก้ว ที่แสดงอัตลักษณ์ของชุมชนมีความร่วมสมัย แปลกตาน่าสนใจ เน้นความเรียบง่ายใช้วัสดุจากเศษไม้ไผ่จักสานที่เหลือจากงานจักสานกระบุงตะกร้าในชุมชนมาประดิษฐ์สร้างสรรค์ให้เกิดความงามที่มีคุณค่าแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาแห่งวิถีชุมชน

แนวความคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์

ปัจจุบันงานจักสานเริ่มได้รับความนิยมเป็นอย่างมากสืบเนื่องจากการประยุกต์รูปแบบเทคนิคและวัสดุในตัวชิ้นงาน อีกทั้งมีการพัฒนาออกแบบผลิตภัณฑ์อย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ของใช้ของตกแต่ง ได้แก่ กล้องใส่ของ กระเป๋าในรูปทรงและขนาดต่าง ๆ ตุ๊กตาตกแต่ง เป็นต้น ในงานวิจัยชุดการพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง ได้ทำการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานภายใต้แนวคิดที่การอนุรักษ์รูปแบบความเป็นท้องถิ่นที่สอดคล้องผสมผสานกับความร่วมสมัย โดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด เน้นความเรียบง่ายแฝงด้วยเสน่ห์ในความเป็นไม้ไผ่และงานจักสาน

ในงานวิจัยครั้งนี้มีแนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องประดับ “ต่างหู” และผลิตภัณฑ์ของใช้จานรองแก้ว ที่ได้แรงบันดาลใจแบ่งเป็น 2 แนวทาง ได้แก่ แรงบันดาลใจจากเครื่องมือเครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ในวิถีชีวิตท้องถิ่น และแรงบันดาลใจจากลวดลายเรขาคณิตในวิธีการจักสาน มีผลิตภัณฑ์จำนวน 40 ชิ้นงาน ดังนี้

1) ผลิตภัณฑ์เครื่องประดับ “ต่างหู” รูปทรงเรื่องราววิถีชีวิตท้องถิ่น

เรื่องราวในวิถีชีวิตของชนบทรวมทั้งรูปทรงของ สัตว์ในท้องถิ่น เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของวิถีพื้นบ้านที่เรียบง่ายในท้องถิ่น เช่น รูปปลา พัด ตะกร้อ และดอกไม้ ที่มีลักษณะตัดทอนรายละเอียดแต่ยังคงไว้ซึ่งโครงร่างภายนอก โดยการผสมผสานลวดลายจักสานและใช้วัสดุประกอบ ได้การออกแบบผลิตภัณฑ์ต้นแบบ จำนวน 11 ชิ้น

ภาพที่ 1 เครื่องประดับต่างหูรูปทรงเรื่องราววิถีชีวิตในท้องถิ่น

2) ผลิตภัณฑ์เครื่องประดับ “ต่างหู” รูปทรงเรขาคณิต

เครื่องประดับ “ต่างหู” รูปทรงเรขาคณิตในงานวิจัยออกแบบผลิตภัณฑ์ จำนวน 21 ชิ้น ได้แก่ ลายสามเหลี่ยม ลายสี่เหลี่ยม ลายหกเหลี่ยม ลายแปดเหลี่ยม นำมาต่อเรียงกันให้เกิดเป็นรูปทรงสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม หกเหลี่ยม วงกลม และวงรี

ภาพที่ 2 เครื่องประดับต่างหูรูปทรงเรขาคณิต

3) ผลิตภัณฑ์งานรองแก้ว

การออกแบบผลิตภัณฑ์ของใช้ “งานรองแก้ว” ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้จัดทำผลิตภัณฑ์ต้นแบบ จำนวน 8 ชิ้น ได้แก่ รูปสี่เหลี่ยม และวงกลม

ภาพที่ 3 งานรองแก้วรูปทรงเรขาคณิต

2. ผลการถ่ายทอดรูปแบบการพัฒนาารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

จากการลงพื้นที่ผลการถ่ายทอดรูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อหาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนาารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง มีวิธีดำเนินงานเริ่มจากประสานข้อมูลจากผู้นำชุมชนตำบลปางยาวคกเพื่อประชาสัมพันธ์และเลือกกลุ่มผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการถ่ายทอดการพัฒนาารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุในการถ่ายทอดการพัฒนาารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง จำนวน 1 วัน และร่วมพัฒนาหลักสูตรและทดลองใช้หลักสูตรกับงานวิจัยในขั้นตอนที่ 1 จากนั้นดำเนินการประเมินประสิทธิผลของการอบรมการพัฒนาารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ผลการวิเคราะห์รูปแบบผลิตภัณฑ์รวมถึงเทคนิควิธีการจักสานผลิตภัณฑ์ที่มีความเหมาะสมกับการดำเนินงานถ่ายทอดพัฒนาหลักสูตรคณะผู้วิจัยร่วมกันออกแบบและปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญด้านงานจักสานร่วมกันวิพากษ์และให้ข้อเสนอแนะจึงลงความเห็นร่วมกันว่า “การสานพัด” ควรเป็นการสอนงานหัตถศิลป์ในเบื้องต้นเป็นหลักสูตรการสอนระยะสั้น ใช้ระยะเวลาไม่นาน ใช้วัสดุอุปกรณ์และมีขั้นตอนวิธีทำที่ไม่ซับซ้อน ใช้รูปแบบการสอนโดยการสาธิตจากวิทยากรและการใช้วิดีโอประกอบการสอน ด้วยอบรมเชิงปฏิบัติการถ่ายทอดรูปแบบงานหัตถศิลป์ผู้สูงอายุใน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง และการถ่ายทอดให้กับกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนในชุมชนจำนวน 1 โรงเรียน

ภาพที่ 4 การอบรมถ่ายทอดรูปแบบงานหัตถศิลป์ให้กับผู้สูงอายุในอำเภอกำแพงแสน จังหวัดลพบุรี

ภาพที่ 5 การอบรมถ่ายทอดรูปแบบงานหัตถศิลป์ให้กับนักเรียนในอำเภอกำแพงแสน จังหวัดลพบุรี
ผลการประเมินการสร้างและพัฒนาหลักสูตรการถ่ายทอดรูปแบบงานหัตถศิลป์ จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลพบุรี

เมื่อเสร็จสิ้นการกำหนดแนวทางการถ่ายทอดรูปแบบงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลพบุรีและการวิเคราะห์รูปแบบขั้นตอนวิธีการงานหัตถศิลป์ผู้สูงอายุในเบื้องต้นแล้วคณะผู้วิจัยได้จัดทำคลิปวิดีโอการถ่ายทอดงานหัตถศิลป์ “ผลิตภัณฑ์พัดจักสานจากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลพบุรี” มีผลจากการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เข้ารับการอบรม ดังนี้

ข้อคิดเห็นจากผู้เข้ารับการอบรมหลักสูตรหัตถศิลป์ผลิตภัณฑ์จักสาน

1. ได้รู้คุณค่าต้นไม้ มาทำประโยชน์ใช้ในครัวเรือน
2. ได้เรียนเรื่องการทำสานซึ่งใช้ดอกไม้ไฟในการสาน
3. รู้สึกตื่นเต้นที่ได้ลงมือทำงานจักสานครั้งแรกซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม
4. จากสิ่งที่ได้เรียนรู้และได้ลงมือทำงานจักสานซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมและสามารถนำมาใช้ในการทำของใช้ในชีวิตประจำวันได้
5. รู้สึกตื่นเต้นในการทำ
6. เอาไปใช้ที่บ้านและประหยัดเงินได้เพราะเราเก็บวัสดุเหลือใช้มาดัดแปลงให้เป็นประโยชน์
7. ได้เรียนรู้วิธีวิธีการทำสานพัดซึ่งเป็นงานจักสานพื้นบ้านและใช้ฝีมือพอสมควร
8. รู้สึกภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคนรุ่นก่อนได้ส่งต่อมาซึ่งปัจจุบันภูมิปัญญาเหล่านี้ก็เริ่มหายากขึ้น
9. สิ่งที่ยังเป็นงานจักสานพื้นบ้านสามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพและนำไปทำใช้งานได้
10. ได้เรียนรู้วิธีการทำสานพัดซึ่งเป็นงานจักสานพื้นบ้านและใช้ฝีมือพอสมควร

อภิปรายผล

1. อภิปรายผลการรวบรวมและจัดการความรู้ภูมิปัญญาหัตถศิลป์ล้านนาของผู้สูงอายุ จังหวัดลำปาง

การดำเนินงานการถอดบทเรียนภูมิปัญญาผู้สูงอายุด้านงานหัตถศิลป์ พบว่า ผู้สูงอายุในเขตอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปางที่มีงานหัตถศิลป์ปรากฏสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ งานจักสาน ในเขตตำบลอูแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ซึ่งยังคงพบผู้สูงอายุที่ยังคงประกอบอาชีพ งานจักสาน ของใช้ประเภทต่าง ๆ ได้ 3 ประเภท คือ กลุ่มจักสานกล่อ้งข้าว กลุ่มจักสานกบหรือหมวก และกลุ่มจักสานตะกร้า กระบุง และแอ่วหรือ กระบุงสำหรับตีข้าวขนาดใหญ่ ซึ่งงานหัตถศิลป์การจักสานไม้ไผ่ที่พบในชุมชนที่ยังคงแสดงถึงความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่ยังคงเหลืออยู่และสามารถสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุในชุมชนได้ สอดคล้องกับ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ที่กล่าวว่า งานจักสานเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทย ทั้งในด้านการอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต และด้านคุณค่าทางจิตใจ จากความงาม ความประณีตและความเป็นท้องถิ่น อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและพัฒนา สร้างสรรค์งานในวงกว้างขึ้น สามารถเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532) ดังเช่นงานจักสานท้องถิ่นของคนในจังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นงานฝีมือมีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ ที่สะท้อนถึง ความเป็นเมืองแห่งช่างศิลป์ที่มีความประณีต ละเอียดย่อน ได้แก่ งานจักสานจากต้นไผ่ งานจักสานจากใบตาล งานจักสานจากทางมะพร้าว เป็นต้น งานเหล่านี้ล้วนเกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ได้นำเอาวัสดุจากพืชท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว ตลอดจนสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่น จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัย ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยการลงพื้นที่ชุมชนเพื่อสำรวจงานหัตถศิลป์ในชุมชนและร่วมจัดกิจกรรมการประชุม วิเคราะห์อัตลักษณ์ถอดบทเรียนงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง มีผู้เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ ประชาชนชาวบ้านด้านหัตถศิลป์ จำนวน 10 คน ในเขตอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ตามเกณฑ์

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ปราชญ์ผู้สูงอายุ ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปทั้งเพศชายและเพศหญิง ที่ประกอบอาชีพเกษตรกร เลี้ยงสัตว์ และงานหัตถกรรม หรือวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง สามารถสื่อสารและเข้าใจภาษาไทย ยินดีให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมในการศึกษารวมทั้งเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาไม่น้อยกว่า 6 เดือน ก่อนการเก็บข้อมูลนั้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่าในการจัดกิจกรรมทุกขั้นตอนนั้นได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้สูงอายุในชุมชนที่ยังคงมีทักษะในการทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น ที่สืบทอดมาจากรุ่นปู่ย่าตายาย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เจษฎา พัฒรานนท์ กล่าวว่า ชุมชนก็มีความต้องการที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนเองให้มีความหลากหลาย ต้องการมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ร่วมกับนักพัฒนาและผู้วิจัยอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนต่อไปในอนาคต (เจษฎา พัฒรานนท์, 2553) โดยชุมชนมีความคาดหวังว่าโครงการนี้เมื่อการดำเนินงานวิจัยสิ้นสุดลงจะมีการเผยแพร่หลักสูตรระยะสั้นในโรงเรียนประจำชุมชน อย่างต่อเนื่องแม้ในระยะแรกจะเป็นการเริ่มต้นเพื่อจุดประกายให้เด็กรุ่นใหม่และเยาวชนในท้องถิ่นได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาผู้สูงอายุในงานหัตถศิลป์ แนวคิดการสืบทอดนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ แก้วทวง สอนสังข์ ที่พบว่า การสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ และการพัฒนาปรับเปลี่ยนโดยความคิดสร้างสรรค์ของชุมชนจะสามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนได้ (แก้วทวง สอนสังข์, 2546) และโครงการวิจัยนี้จะเกิดประโยชน์กับชุมชนเมื่อชุมชนมีส่วนร่วมในการสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไป สอดคล้องกับแนวคิด ของกรมการศึกษานอกโรงเรียนกล่าวไว้ในส่วนของประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น ประชาชนจะได้รับความรู้เพิ่มมากขึ้น ประชาชนจะมีการกระทำกันมากขึ้น ประชาชนจะมีการเผยแพร่พลังความรู้มากขึ้น และผลการวิจัยจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที (ชอบ เข้มกลัดและโกวิท พวงงาม, 2547, อ้างอิงจาก กมล สุดประเสริฐ, 2540) รวมทั้งชุมชนจะมีแนวทางการพัฒนารูปแบบงานผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานที่มีความเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น มีความร่วมสมัยแตกต่างจากที่มีอยู่ โดยใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชนให้เกิดประโยชน์สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ได้ในอนาคต

2. อภิปรายผลแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง

แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง ในโครงการวิจัยนี้ ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลบริบทของชุมชน ด้านงานหัตถศิลป์ในเบื้องต้นและร่วมกันกำหนดทิศทางนำเสนอความต้องการของชุมชนในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ร่วมคิดวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนารูปแบบให้มีความแตกต่างไปจากเดิมแต่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ต้องการผลิตภัณฑ์ที่ใช้ต้นทุนการผลิตต่ำ วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นมาประยุกต์ในการออกแบบ ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงเป็นผู้นำเสนอทิศทางในการออกแบบและเป็นผู้ออกแบบเพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ในโครงการวิจัย คณะผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการวิจัย คือ ตำบลอแก้ว อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง ด้วยเหตุปัจจัยที่การเริ่มต้นในการออกแบบต้องคำนึงถึงผู้สูงอายุในอันที่จะต้องเป็นผู้ให้ความรู้ถ่ายทอดทักษะและ

ผู้รับการถ่ายทอดทักษะเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ ดังนั้น การออกแบบรูปแบบผลิตภัณฑ์จึงต้องเน้นความเรียบง่ายมีขั้นตอนในการทำชิ้นงานที่ไม่ซับซ้อนแต่มุ่งเน้นความประณีตละเอียดอ่อน และรูปทรงที่น่าสนใจ จึงได้กำหนดแนวทางการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ คือ “เครื่องประดับสตรีจากการจักสานไม้ไผ่” ที่แสดงอัตลักษณ์ของชุมชนให้มีความร่วมสมัย ด้วยเหตุว่ามีการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุในการจัดกิจกรรมส่งเสริมผลิตภัณฑ์ในชุมชน คือ การจักสานที่เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นมีวางจำหน่ายให้กับคนภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง อีกทั้งการจักสานยังใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในชุมชนท้องถิ่น และยังถือเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันหากผลิตภัณฑ์จักสานยังไม่ได้รับการฟื้นฟูเพิ่มมูลค่าให้คนรุ่นต่อไปได้มองเห็นคุณค่าความสำคัญซึ่งในอนาคตอาจสูญหายไปจากท้องถิ่นได้ วัสดุที่ใช้จึงควรใช้วัสดุธรรมชาติอย่างคุ้มค่าที่สุด และการนำวัสดุสมัยใหม่ เช่น พลาสติก เอ็น โนลอน หรือโลหะ เข้ามาประกอบกับงานหัตถกรรมจักสานที่ใช้วัสดุพื้นบ้านอาจจะช่วยให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการผลิต แต่จะเกิดความไม่เข้ากันของวัสดุ อาจจะทำให้งานหัตถกรรมจักสานขาดคุณค่าทางความงามได้ และเมื่อคุณค่าลดลงจึงต้องมีความระมัดระวังในการออกแบบสร้างสรรค์เพื่อจะเป็นการสร้างความแตกต่างที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ร่วมกับการใช้วัสดุในท้องถิ่น สอดคล้องกับคุณประโยชน์ของการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ วชิรินทร์ จรุงจิตสุนทร ได้กล่าวว่าการลดต้นทุน เพิ่มผลกำไร ออกแบบให้ผลิตง่าย ลดขั้นตอน (วชิรินทร์ จรุงจิตสุนทร, 2548) การเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์นั้น จะแสดงออกมาในรูปแบบการใช้ประโยชน์ และสร้างความแตกต่างจากสิ่งที่มีอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ของสุรเชษฐ์ ไชยอุปละ ที่เพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์หัตถกรรมโดยการนำเส้นผักตบชวามาออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับหนังเป็นผลิตภัณฑ์กระเป๋าสตรี (สุรเชษฐ์ ไชยอุปละ, 2546) และสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ของ กษม อมันตกุล ที่ศึกษาเกี่ยวกับการออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสินค้าของที่ระลึกของเหลียงสานกับไม้ไผ่เป็นผลิตภัณฑ์โคมไฟ (กษม อมันตกุล, 2546)

ทั้งนี้การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ในโครงการวิจัยได้มุ่งเน้นการใช้รูปทรงที่มีความเรียบง่ายและการนำอัตลักษณ์ของวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นและใช้วัสดุในท้องถิ่นมาเป็นแนวคิดในการออกแบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของเรวัต สุขสิกาญจน์ ได้กล่าวไว้ว่า ในส่วนของการแสดงออกถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น ทั้งในเรื่องรูปแบบและวัสดุเป็นสิ่งที่ต้องทำการศึกษาและพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอีกชั้นหนึ่ง วัสดุจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการรู้จักสร้างสรรค์งานหัตถกรรมให้สอดคล้องกับผลิตภัณฑ์ จึงควรเลือกใช้วัสดุอย่างเหมาะสม (เรวัต สุขสิกาญจน์, 2549)

การวิจัยในครั้งนี้ได้ตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย นั่นคือ “จะสามารถพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอท่าฉัตร จังหวัดลำปาง ภายใต้บริบทชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้หรือไม่” ซึ่งผลการวิจัยเป็นที่ประจักษ์ว่า ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ ด้วยการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทำให้ได้ต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องประดับต่างหูและผลิตภัณฑ์ของใช้จานรองแก้ว จำนวน 2 ชุด รวมเป็นจำนวนผลิตภัณฑ์ 40 ชิ้นงาน ได้ร่วมกันอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้กลุ่มตัวแทนที่การวางแผนทางในการพัฒนาชุมชนผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนาชุมชน ในอนาคตสามารถนำไปจำหน่ายให้กับผู้ที่สนใจตลอดจนสามารถถ่ายทอดความรู้ในการสร้างสรรค์ผลงานให้กับเยาวชนในท้องถิ่น ผลการวิจัยเป็นประโยชน์ให้กับชุมชน ได้นำไปปรับใช้กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์จักสานภายใต้บริบท

ของชุมชนต่อไปในอนาคต และจากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า หลังจากที่ผู้วิจัย นักพัฒนา และชุมชนได้เข้าร่วม ดำเนินการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่น กลุ่มชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ผู้วิจัย ขออภิปรายผล ดังนี้ ความเปลี่ยนแปลงประการแรก ชุมชนมีความรู้ความสามารถและให้ความสนใจในการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานที่มาจากภูมิปัญญาผู้สูงอายุในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะจากที่ผู้สูงอายุที่เชี่ยวชาญ งานหัตถศิลป์บางคนไม่เคยคิดที่จะสร้างรูปแบบใหม่ให้กับผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นของตนเอง หลังจากการเข้าร่วม กิจกรรมการดำเนินการพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นชุมชนได้เกิดแนวทางสามารถพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นตามที่ตนต้องการในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการวิจัย ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ ชอบ เข้มกลัด และโกวิท พวงงาม ได้สรุปไว้ส่วนหนึ่งว่า การทำวิจัยปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม นั้นต้องมีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถนำออกมาใช้ได้หากได้รับการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาไม่ได้มาจากการได้รับการศึกษาที่เป็นทางการ หากแต่เป็นการศึกษาที่เกิดจากการวิจัยปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม ให้โอกาสในการคิดวางแผนและตัดสินใจเรียนรู้แลกเปลี่ยนจากประสบการณ์ (ชอบ เข้มกลัด และ โกวิท พวงงาม, 2547)

3. อภิปรายผลการประเมินการสร้างและพัฒนาหลักสูตรการถ่ายทอดรูปแบบงานหัตถศิลป์ จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

การถ่ายทอดรูปแบบงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปางและการวิเคราะห์รูปแบบขั้นตอนวิธีการงานหัตถศิลป์ผู้สูงอายุ จากที่คณะผู้วิจัยได้จัดทำคลิปวิดีโอการถ่ายทอดงานหัตถศิลป์ “ผลิตภัณฑ์พัตจักสานจากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง สามารถอภิปรายได้ว่า ผู้เรียนมีความพึงพอใจต่อหลักสูตรงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยผู้เรียนทุกคนรู้จักงานหัตถศิลป์ท้องถิ่นของตนเอง หลักสูตรช่วยให้รู้จักคุณค่าทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของงานหัตถศิลป์แต่ละประเภทมากยิ่งขึ้น เนื้อหาของหลักสูตรงานหัตถศิลป์นี้มีความเหมาะสมกับผู้เรียนที่เป็นเยาวชนในท้องถิ่น มีกิจกรรมในหลักสูตรที่เน้นการลงมือปฏิบัติได้ผลงานจริง ระยะเวลาที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระของรายละเอียดในการปฏิบัติงานจักสาน อีกทั้งผู้เรียนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเป็นอย่างดี สามารถนำความรู้และการฝึกปฏิบัติไปใช้ในชีวิตจริงได้ ผู้เรียนเกิดความรักและหวงแหนภูมิปัญญาด้านงานหัตถศิลป์ของชุมชน รวมทั้งสามารถถ่ายทอดความรู้จากการฝึกปฏิบัติให้กับผู้อื่นได้

4. อภิปรายผลการประเมินแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนา รูปแบบงานหัตถศิลป์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

สามารถอภิปรายได้ว่า ด้านการใช้ประโยชน์แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนา รูปแบบงานหัตถศิลป์ มีประโยชน์ต่อการยกระดับรายได้ให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสามารถกระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องเห็นประโยชน์ของภูมิปัญญาหัตถศิลป์ของผู้สูงอายุ ในแต่ละด้าน ดังนี้

ด้านการนำรูปแบบการพัฒนางานหัตถศิลป์ไปใช้ สามารถอธิบายได้ว่าแนวทางออกแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ มีความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริงหากมีการทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง อีกทั้งยังสามารถกระตุ้นให้หน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องเห็นประโยชน์ของภูมิปัญญาหัตถศิลป์ของผู้สูงอายุ

ด้านความเหมาะสมของแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ สามารถอธิบายได้ว่า แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ มีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชน มีความเหมาะสมกับประชาชนกลุ่มเป้าหมายในการเป็นแนวทางการสร้างอาชีพใหม่เพื่อยกระดับรายได้ในครัวเรือน อีกทั้งเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสนับสนุนและส่งเสริมประชาชนให้มีความสามารถในการสร้างและพัฒนาอาชีพและมีรายได้

ด้านความถูกต้องของแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์ สามารถอธิบายได้ว่า เป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบที่มีการระบุเป้าหมายของการพัฒนาอย่างชัดเจน และพัฒนามาจากพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีที่น่าเชื่อถือ อีกทั้งได้ระบุผู้เกี่ยวข้องหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียของแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์นี้มีแหล่งข้อมูลและขั้นตอนในการดำเนินการอย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ค้นพบจากโครงการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

ข้อเสนอแนะในด้านการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยภาคสนามร่วมกับชุมชน โรงเรียน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์จักสานท้องถิ่น จากภูมิปัญญาอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในช่วงระยะเวลาของการวิจัยเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานท้องถิ่น ของชุมชนต่อไป เมื่อสิ้นสุดการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ไปแล้วนั้น ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องควรร่วมกันกระตุ้นให้เกิดการทำงานในการพัฒนาชุมชนร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ โดยการใช้เทคนิควิธีการที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การระดมสมองในกรณีอื่น ๆ ที่มีการกำหนดความต้องการ การวางแผนการปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลหรือการสะท้อนกลับจะช่วยให้การพัฒนาในชุมชนมีความยั่งยืนมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชนเป็นปัจจัยหลักอีกประการหนึ่ง

2. กรอบวิธีการดำเนินวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบงานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุในท้องถิ่นในชุมชนอื่นๆที่มีความสนใจที่จะพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ในชุมชนของตน

3. การถ่ายทอดความรู้ในหลักสูตรงานหัตถศิลป์จักสานให้กับเยาวชนจะนำไปสู่การสืบต่อภูมิปัญญาผู้สูงอายุในท้องถิ่นสู่การพัฒนาของชุมชนของตนเองในอนาคต

4. จากผลของโครงการวิจัยในครั้งนี้พบว่า ความสามารถในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์ จักสานท้องถิ่นและการจัดกระบวนการเรียนรู้ในหลักสูตรระยะสั้นด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นสู่การปฏิบัติที่ส่งผลจริงได้ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักพัฒนาชุมชนและวัฒนธรรมจังหวัด จึงควรให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการพัฒนาและแก้ปัญหาของชุมชนในด้านอื่น ๆ ด้วยการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการถอดบทเรียนด้านต่าง ๆ ในลำดับต่อไป

ข้อเสนอแนะในด้านการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. โครงการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง สามารถนำไปใช้ได้อย่างไม่สิ้นสุด อาจมีการวิจัยและพัฒนาต่อในผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์ประเภทอื่น ด้านของการออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน เทคนิควิธีการในการสร้างสรรค์ผลงาน กลยุทธ์ในการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์ด้านอื่นๆ ในชุมชน

2. จากผลงานการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์จักสานท้องถิ่นภูมิปัญญาผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นในงานวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า การศึกษาและวิเคราะห์ถึงศักยภาพผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนก่อนการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ การศึกษาแนวโน้มของการตลาด การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การถอดองค์ความรู้ในการมีส่วนร่วมกิจกรรมในทุกขั้นตอน ล้วนมีความสำคัญมากสำหรับการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ในครั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

3. การแก้ปัญหาด้านการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถศิลป์ การให้ความรู้ในการอบรม เชิงปฏิบัติการ การถอดองค์ความรู้ในการจัดทำหลักสูตรที่ปฏิบัติกันอยู่คงไม่เพียงพอ หากขาดการวางแผนในการวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีผู้ประสานงานด้านวิชาการที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน ได้เข้ามามีส่วนร่วม โดยใช้เวลาและกิจกรรมที่เหมาะสมนั้น เป็นส่วนสำคัญทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและแก้ปัญหาด้วยตนเองได้ตรงประเด็นและชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กมล สุตประเสริฐ. (2540). *การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน*. สำนักงานประสานงาน

โครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรมสามัญศึกษา. กรุงเทพฯ.

กษม อมันตกุล. (2546). *การศึกษาและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสินค้าของที่ระลึก*

ทองเหลืองสาน จังหวัดฉะเชิงเทรา. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร

ลาดกระบัง. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ(วช.). กรุงเทพฯ.

[https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve _](https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_)

DOI=10.14457/KMITL.the.2003.139

แก้วทอง สอนสังข์. (2546). *การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และ*

สุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. สาขาวิชาศิลปศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เจษฎา พัฒรานนท์. (2553). *การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นโดยใช้*. *วิธีการวิจัย*

ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา. กลุ่มจักสานใบกะพ้อ ตาบลทุ่งโพธิ์ อำเภอจุฬาภรณ์

จังหวัดนครศรีธรรมราช. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ชอบ เข้มกลัด, และ โกวิท พวงงาม. (2547). *การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเชิงประยุกต์*.

กรุงเทพมหานคร: เสมาธรรม.

นวลลออ ทินานนท์. (2544). *การศึกษางานหัตถกรรมพื้นบ้านในจังหวัดนครนายก*.

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพฯ.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 12

เรวัต สุขสีกาญจน์. (2549). *การศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดในจังหวัดนครศรีธรรมราช*.

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. กรุงเทพฯ.

วัชรินทร์ จรุงจิตสุนทร. (2548). *หลักการและแนวคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์ = Theory & concept of design*. กรุงเทพฯ. แอปเปิ้ลพรีนติ้งกรุ๊ป.

วัฒนา บรรเทงสุข. (2546). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพรในชุมชนบ้านชากกับเต่า จังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2532). *เครื่องจักสานในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ. โอเอส พรีนติ้งเฮาส์.

สุรเชษฐ์ ไชยอุปละ. (2546). *การศึกษาและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานผักตบชวา สำหรับศูนย์ศิลปาชีพบางไทร*. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. กรุงเทพฯ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *ทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12*. กรุงเทพฯ. สำนักนายกรัฐมนตรี.

ศิริกร อินคำ. (2565). *การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์หัตถกรรมด้วยอัตลักษณ์ท้องถิ่นจังหวัดลำปาง*. คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.